

"PİR SULTAN VE HIZIR PAŞA" HİKAYESİ

Nerin KÖSE*

*Bir toplumda farklı sınıfların varlığı, bu sınıflar arasındaki çeşitli çatışmaların, çelişkilerin, anlaşmazlıkların da olması demektir. Zaten sınıflaşmanın temelini de bu çatışma, çelişki ve anlaşmazlıklar oluşturmaktadır. O sebeple ortaya çıkan çeşitli ayaklanmalar, eşkiyalık hareketleri ya da başka türden olayların doğduğu ortamın niteliğini taşıması, bir başka ifadeyle bu tür hareketlerin farklı sınıfları bünyesinde barındıran toplumlarda görülmesi bu durumun toplumların ihtiyaçlarına göre ortaya çıkan ve şekillenen, onların arzu ve beklentileriyle kültürel yapıların da ortaya çıkararak anlat türlerine de aksetmesine yol açacaktır. Bu sebeple Türk toplumunda XV. yy.dan itibaren farklı sınıfların görülmeye başlamasıyla teşekkül ettiği kabul edilen halk hikâyelerimiz (Boratav II ss:76-77) de de bu tür olayların tespit edilmesinden, hatta Pir Sultan Abdal gibi bir dönem Türk Edebiyatına damgasını vurmuş şairin hayatı çevresinde bir halk hikâyesi teşekkül etmesinden daha tabii bir şey olamaz. İşte yazının konusu da Pir Sultan Abdal'ın hayatını konu alan ve onun ölümüyle ilgili bilgilerin de yer aldığı "Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa Hikayesi" de böyle bir anlatıdır ve dönemin siyasi ve sosyal durumundan pekçok şeyi aksettirmektedir. O yüzden hikâye üzerinde incelemeye başlamadan önce hikâyenin kahramanı olan Pir Sultan'ın yaşadığı dönem ve o döneme gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu hakkında kısa bir bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

XIII. Yüzyılda Anadolu coğrafi, siyasi, tarihi, kültürel ve ekonomik bakımdan oldukça ilginç bir tablo görünümündeydi. Orta Asya, İran ve Harezmi ile Mısır ve Suriye arasında geçit durumunda olması doğudan gelen bitmez tükenmez bir trafiğe yol açmış, bir asır boyunca devam eden Moğol istilâsı ise bu trafiğin bir insan seli halini almasını sağlamıştır. Selçuk Devleti'nin askeri ve iktisadi durumunu daha çok Moğollar'ın bu acımasız saldırıları sarsmış; hükümetin merkeze uzaktaki yerlerin denetimini ve halk üzerindeki etkisini zayıflatmıştır. (Gülpınarlı I, ss:413-414; Köprülü I, s:200) Taht kavgaları, toprak idaresinde rüşvetin önlenememesi, savaşlar vb. (Öz, ss:18-90) idari ve askeri kudretin bozulması birtakım isyanların, özellikle topraklarını kaybeden beylerin başkaldısına da zemin hazırlamış; İran ve

* Doç. Dr., E. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Türkistan'dan pekçok sufînin Anadolu'ya gelip çoğu Batîni karakter taşıyan çeşit çeşit tarikat ve mezhep erbabıyla birlikte yarattıkları yeni hava ile hükümetin etkisi daha da azalmıştır. Anlaşılacağı üzere bu karışık durum halk ve idareciler arasında şu ya da bu sebeple sivrilmiş pek çok kimsenin bu gruplar aracılığıyla kuvvetlenme, kuvvetlerini koruma vb. hesaplarına son derece uygundur. Mesela 1240'ta güçlükle bastırılan Babailer İsyanı ile 1278'te Konya'yı zaptederek adına hutbe okutan ve şehzade olduğunu iddia eden Cimri İsyanı bize, Selçuklu Devleti'ndeki idari ve askeri çöküntü ile XIII. yy. Anadolu'sundaki yeni ve ilginç bir dini havanın haberini de vermektedir (Gölpınarlı II. S:414). Çünkü Sünnî ya da değil (Rum Abdalları, Kalenderiler, Camiler, Haydariler, Alp Erenler vb.) bütün yeni tarikat, mezhep ve inançları temsil eden ve çoğu gezginci olan bu kimselerin gelişiyile İslâm dini büyük bir toleransın hakim olduğu geniş bir düşünce akını halini almıştır (Köprülü I, ss:200-255; Gölpınarlı I, ss:413-414).

Bu durum XIV ve daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiş; İslamiyet, kaynağı Yesevi'nin Hikmet'lerine dayanan ve Yunus'un coşkun lizmiyle beslenerek tekkelerde şeyhlerin, esnaf teşkilâtlarında ahilerin, sınır boylarında alp-erenlerin ve diğer çeşitli grupların aracılığıyla farklı şekillerde yorumlanıp hızla yayılmaya başlamıştır. Bir başka ifadeyle kıtlık ve açlık, isyanlar, taht ve toprak kavgaları, bozulan ekonomiyi düzeltmek için konulan ağır vergiler ve durumdan istifade etmek isteyenlerin yağmaları vb. Anadolu'da her türlü inanç şeklinin yerleşip yeşermesine elverişli bir durum yaratmış; "Zümre Edebiyatları" dediğimiz "kendi inanç şekilleri doğrultusunda ibadeti öngören, bu zümrenin erkân ve usûllerini içeren nutukların, ilâhilerin, nefeslerin söylenip çalındığı yeni bir edebiyat türü ortaya çıkmıştır (Köprülü I ss:337-357); Gölpınarlı II. Ss:359-375; Boratav:ss:50-51).

*Tasavvufî Halk Edebiyatı.

*Alevî-Bektaşî Halk Edebiyatı

*Melâmi-Hamzavi Hik Edebiyatı olarak üç grupta inceleyebileceğimiz Türk Edebiyatının bu sahasında (Gölpınarlı II. S:360). Alevî-Bektaşî Edebiyatı, önemli bir yer işgal eder. Aşıkların gerek şiir türleri ve konuları, gerekse ekseriyetinin içinde buldukları çevre bakımından Alevî Bektaşî şairlerle paralel bir özellik göstermelerinin (Köprülü II, ss:184-187) yanısıra tasavvufî kaynak edinmeleri (Gölpınarlı I, ss:361-362) halk edebiyatımıza bu iki sınıfının benzer ya da aynı ürünleri yaratmalarına yol açmıştır. Saz şairlerinin bazılarının da bu inanç tarzını temsil ettikleri düşünülecek olursa bu yakınlığın ve önemin sebebi daha iyi anlaşılabilir olur.

Yunus'u kaynak edinmiş olmasına rağmen kullandıkları terimlerin Alevî ve Bektaşîlik'in erkân ve usûlünü yansıtmaması, şiir (nefes, nutuk, devriye vb.) lerin kendi inançlarıyla örülmüş olup kutsal tanrıdıklarının menkabelerini anlatması, tasavvufîteki "Varlık Birliği" yerine "Ali ve Ehl-i Beyt Sevgisi"nin ön plâna geçmesi, müslüman inanç ve ibadetlerine karşı tevîl ve kınamada bulunmaları, Tanrı ile inceden inceye

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

alay edilmesi, İran'a ve Erdebil Dergâhına candan bağlılığının görülmesiyle bu edebiyat Tasavvufi Halk Edebiyatı'ndan hemen ayrılır (Gölpınarlı II, ss:362-371).

Alevi-Bektaşî Edebiyatı'nın en önemli siması, en lirik şairi kuşkusuz Pir Sultan'dır. Şiirlerinde bu inancı yaymaya çalışmasına, bu uğurda hayatından olmasına rağmen tasavvuf, pek önemli bir yere sahip değildir. Beklentileri, yaşayışı ve hayatı, yol vermeyen dağlar tepeler, sık ağaçlı ormanlar, çiçekler, bağlar bahçeler, hayvanlar, dünya ve ölüm, insan sevgisi vb. Kısacası herşey onun şiirlerinde kendilerine yer edinmişlerdir. Ayrıca Dede Korkut'tan Kaygusuz'a, Yunus'tan Hayati'ye kadar pekçok ustanın etkisi açıkça görülen Pir Sultan Dadaloğlu, Köroğlu, Kerem, Sefil Ali, Derviş Ali, Kul Mustafa, Gevheri gibi diğer Alevi şairlerini etkilemekte gecikmemiştir (Gölpınarlı I, ss:418-419; Aslanoğlu, ss:60-64). Hem kendi, hem de daha sonraki çağların Alevi şairleri Pir Sultan tarzında söylemeye çalışmışlar; hatta kendisiyle aynı adı taşıyan beş şair daha ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Pir Sultan'ın olmayan ancak onun gibi gösterilen pek çok nefes tesbit edilmiştir (Aslanoğlu, ss:67-86). Kısacası Tasavvufi Halk Edebiyatı için Yunus ne ise, Alevi-Bektaşî Edebiyatı için de Pir Sultan, odur.

Pir Sultan hayatı boyunca Alevilik'in en güçlü savunucularından olmuş; bütün nefeslerinde bu inanca ait erkân ve usûlleri, Hz. Ali'ye ve Şah İsmali'e bağlılıklarını dile getirmiş (Aslanoğlu, ss:417-423; Gölpınarlı I. Ss:58-66); hükümetin yıllar boyu Aleviler'e baskı uygulaması hatta öldürtülmesi (Aslanoğlu, ss:43-53; Ural, ss:111-142) bile onu bu yolundan alıkoymamıştır.

Pir Sultan'ın hayatında III. Murat döneminde Sivas valisi olan Hızır Paşa'nın ayrı ve önemli bir yeri vardır. Düşüncelerinden vazgeçmediği, üstelik vazgeçmeye niyetli olmadığını açıkça söylemekten çekinmediği için onun tarafından hapse atılmış ve idam edilmiş (Ural; ss:120-142; Aslanoğlu, ss:48-53; Gölpınarlı, ss:417-418); diğer Pir Sultan Abdallar ise sanki kendi başlarından geçmiş gibi bu olayı anlatan şiirler söylemişlerdir (Aslanoğlu, ss:67-68). Bunların sonunda Pir Sultan'ın hayatı destanlaşmış; bazı olayların etrafında efsaneler teşekkül etmiştir. Nitekim ölümü ve ölüm sebebi, Hızır Paşa ile olan ilişkileri, deyiş söylencesi vb. İle ilgili hususlarda anlatılanlar (Aslanoğlu, ss:30-54; Gölpınarlı I, ss:417-418) onun halk tarafından ne kadar sevildiğini, bir ermiş gibi kabul edildiğini göstermektedir. Özellikle III. Ahmet zamanında Sivas valiliğinde bulunmuş olan Hızır Paşa ile olan münasebeti şiirlere konu olmuş; bu yolda bir kitap olabilecek hacimde rivayetler ortaya çıkmıştır. İşte makalemizin konusu olan "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi" de bunlardan biri olup mahalli bir saz şairinin tasnif ettiği halk hikâyesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hikâyenin musannifi Ali İzzet İlçi aslen Sivas'ın Su Şehri köyünden olup 63 yaşındadır ve âşıklığını, kahvelerde saz çalıp söyleyerek sürdürmektedir. 5 yıldan beri İzmir'in Torbalı ilçesinde yaşayan Ali İzzet İlçi "Kul İzzet" mahlâsını kullanmaktadır. Alevi olan ve "kul" lâkabıyla bunu açıkça ortaya koyan, uzun yıllar adı geçen olayın geçtiği çevrede yaşayan Ali İzzet İlçi, bir müddetten beri farklı bir yörede oturmasına

Nerin Köse

rağmen hafızasından silinmeyen "Pir Sultan'ın ölümü" meselesini bir halk hikâyesi haline getirmiştir. nce vakayı anlatan nesir kısmını düzenlemiş; uygun yerlerine de (1 no.lu varyanttaki iki türkü hariç) Kul İzzet'in, ıldırılı Âşık şenlik'in "Salman Bey Hikâyesi"ni tasnifini hatırlatan (Boratav, ss:127-128) bu hikyesindeki türkülerinde bile Pir Sultan'ın etkisi açıkça görülmektedir. Nitekim hikâyede 3' tek dörtlük 11 türküden:

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

Muhammed Ali'dir var mıdır ayru
Pirimi sevenler çeker mi kaygu,
Mahşerde toplanır biltamam kamu
Ol Nebi Muhammed Pirim Ali'dir
dörtlüğünde:

Gelstün ikrarına beli diyenler
Anladım derdim Muhammed Ali'dir
İsmim anınca salâat vernler

Meşrebim virdim Muhammed Ali'dir (Aslanoğlu, s:164, 85 no.lu deyiş)diye başlayan deyişini;

Ey bana kimsin diyen
Evvel Allah'tanız bir
Nâmıma Haydar derler
Âli Abâdanız biz

şeklinde başlayan 2 dörtlükten ibaret türküsünde:

Gel güzelim kaçma benden
Yad değiliz bülbülüz biz
Biz yol ehli kardaşlarız

Erkân içinde yoluz biz (Aslanoğlu, s:231, 158 no.lu deyiş) mısralarıyla başlayan deyişin; ilk dörtlüğünün son iki mısraı aynı olan:

Hak yonunu eğri tuttun,
Evvel rıza demedim mi?

Bu bir rıza lokmasıdır,

Yiyemezsin demendim mi? Diye başlayan 4 dörtlükten ibaret türküsünde:

Güzel âşık cevrimizi
Çekemezsin demedim mi?

Bu bir rıza lokmasıdır

Yiyemezsin demedim mi? (Aslanoğlu, s:197, 121 no.lu deyiş) mısralarıyla başlayan deyişinin;

Hızır Paşa bizi berdar etmeden,
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim
diye başlayan ve ilk dörtlüğü aynı olan türküsünde de:

Gönül çıkmak ister Şah'ın köşküne

Can boyanmak ister Ali Müşküne

Pirim Ali on'ki imam aşkına

Açılın kapılar Şah'a gidelim (Aslanoğlu, ss:130-132, 47 no.lu deyiş) deyişinin açık tesirini görmemek mümkün değildir. 1 no.lu varyanttaki

Öyle bir zamane geldi ki devran

Zalimler sultandır Hak âgâh olsun

Elimde zincir var dilimde efgân

Halimî işiten dil mahzun olsun

dörtlüğüyle başlayan ve 2 bentten ibaret olan türkü, Kul İzzet'in kendisine;

Gerçeği istersen kâtip böyle yaz

Hem gece hem sabah Şah'adır niyaz

İnşallah yıkılır şu kanlı Sivas

Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

dörtlüğüyle başlayan diğer türkü ise tamamen Pir Sultan'a aittir (Öztelli, S.18.)

2 no.lu varyantta ise 3 türkü ile iki dörtlük vardır ve Mukammed Ali'dir var mıdır ayrı diye başlayan ilk dörtlük hariç, hepside Pir Sultan'a aittir.

Hikâyenin her iki varyatındaki türkülerin hepsi de (1 no.lu varyanttaki tek dörtlük hariç) koşma düzeninde söylenmiştir. Edebiyatımızın en çok sevilen şiir türü ve saz şairlerimizin ister nefes, ister nutuk, isterse devriye vb. olsun bütün şiirlerinde kullandıkları bir biçim olduğunu (Elçin, ss:189-223; Dizdaroğlu, ss:68-84) da ortaya koyan bu durum Hz. Ali'ye olan bağlılığını konu eden ilk dörtlükle, kendisini sevenlerin ve halkın Hızır Paşa'ya karşı duyguları, Pir Sultan'ın ağzından söylenen türkülerde gayet açık bir şekilde görülmektedir. (Dizdaroğlu, ss:102-122) Zaten türkülerimiz toplumun herhangi bir olay karşısındaki yergisini; sevincini ve tasasını, yani tutum ve tepkisini gösteren en güzel ifade yoludur.

Gelelim anlatının konusuna... Hikâyenin adından da anlaşılacağı üzere vaka, Pir Sultan ile Hızır Paşa arasındaki ilişkileri anlatan olaylarla ilgili olup, özeti kısaca şöyledir:

"Horasan erenlerinden Kul Fahı ve eşi Bahar Çiçek'in (1 no.lu varyantta Cemile olarak geçmektedir) yedi yıldır evli olmalarına rağmen çocukları olmamıştır. Günlerden birgün yavrularını arayan ancak bir türlü bulamayan bir kazın "yetiş Allah" diyerek dileğine kavuştuğunu gören Kul Fahı evine dönünce olanları karısına anlatır ve sabaha kadar "kendilerine bir evlât vermesi için Allah'a dua ederler.

Gel zaman, git zaman Cemile Hatun'un uzun saçlı, badem tenli bir oğlu olur. Kul Fahı sevincinden ne yapacağını bilemez; sofralar kurdurur, müjdecîye de bir ak köç hediye eder.

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

Bir hikmet gösterene kadar adı konulmayan çocuk kısa zamanda "dört kapı, kırk makamın sırrına vakıf olur ve yedi yaşında iken de erenler sohbetine girer. Orada Banaz'ın usta âşığı Kul Himmet'in ulu kişisi Seyid Necmettin'in önünde söylediği bir dörtlükle hikmetini gösterir ve Kul Fahı oğluna Haydar adını koyar. Usta ozan da sazi ile birlikte oradan gider; bir daha da görünmez.

Giderek nefesinin ve sazının kerameti her yere yayılan Haydar babasının evini dergâh edinir ve etrafı müridleriyle dolar, taşar. Bunların içinde Tokat'tan gelen Hızır isimli abdestsiz namaza duran, destursuz dergâha gelen müridini ise Pir Haydar'ın "Sarı Kadı" ve "Kara Kadı" adlı köpekleri bile sevmezler.

Bu arada amca kızı Balım Sultan'la evlenen Pir Haydar haktan ağır vergiler alan ve onlara zulmeden Sivas Valisi Ayvaz Paşa'nın huzuruna çıkarak "yaptıklarının utanç verici olduğunu" söyler. Duyduklarına çok sinirlenen paşa ona kırk değnek vurdurup ellerini zincirletir ve katırına ters bindirerek Banaz'a yollar.

Bunlar yetmezmiş gibi Hızır "İstanbul'a gidip mederese okuyarak Sivas'ta adaletin temsilcisi olmayı düşündüğünü" belirtmiştir. Haydar ona "yol verir" ve "eline, beline, sahip olmasını" söyler.

Gel zaman git zaman İstanbul'da tahsilini tamamlayan ve Sivas'a vali tayin edilen Hızır Banaz Köyü'nden haracını alamayınca Pir Sultan'ı ayağına çağırır. Pir Sultan bu davete cevap vermezse de eli-kolu zincirlenir ve sürüye sürüye konağa getirilir. Durum çok ağırına giden Pir Sultan, Hızır'ın olayı bilmezden gelmesi üzerine hiddetlenir ve "yaptıklarının kötü olduğunu" söyler. Bunu gören Hızır Pir Sultan'a "Sivas'a girmesinin yasak olduğunu" ifade eder ve onu kovar.

Uzun süre ilden ile dolaşan Pir Sultan vatan hasretine dayanamayıp geri geldiğinde Banaz'da taş taş üstünde kalmamıştır. Hızır Paşa'dan hesap soran ve ondan "Banazlılar bana itaat etmedi, haram yediler" cevabını alınca "o halde iki helâl, iki haram yemek pişirir. Göreceksiniz benim itlerim yemeyecekler, seninkelerse yiyecekler" teklifini yapar. Hızır Paşa söylenilene yapar ve : Pir Sultan'ın dedikleri aynen gerçekleşir. Bunu gören Hızır Paşa daha da hiddetlenir ve Pir Sultan'a "içinde şah kelimesi geçmeyen bir şiir söyle, seni affedeyim, yoksa asarım" der. Ancak Pir Sultan'ın

Yıkılın kapılar Şah'a gidelim redifli deyişi, onun sonunu hazırlar ve Hızır Paşa, halkın gözü önünde asılır. Bugün Banaz halkı "onun ölmediği" konusunda efsaneler, hikâyeler anlatırlar.

Anlaşılabacağı üzere "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi", XVI. yy âşıklarından ve Alevi-Bektaşî Edebiyat'ın önderi Pir Sultan'ın hayat hikâyesi olup, mahalli bir saz şairi tarafından halk Hikâyesi haline getirilmiştir. O sebeple hem anlatı geleneğinden, hem de gerçek hayattan pekçok unsuru bünyesinde barındıracağı, tabidir ve bunların basında da Dede Korkut gelmektedir.

*Herşeyden önce Pir Sultan'ın annesinin adı Bahar Çiçek, bize Dede Korkut'taki Bamsı Beyrek'in beşikkertme nişanlısı Banu Çiçek (Ergin; s:122)i hatırlatmaktadır. Ancak "Gökçe Çiçek", "Çiçek", "Bahar", "Sarı Çiçek" gibi isimlerin bu gün Anadolu'da hala yaşıyor olması bu durumu kaynağını Dede Korkut'un hikayedeki izlerinden biri olarak değerlendirmekten ziyade ilk insanın çevresini tanıma döneminde olduğu gibi dünden bugüne gelen çizginin hemen her aşamasında süjeyi objede görme (Yöntem ss. 1-2)'si sebebiyle uğruna, gücüne inandığı yada korktuğu varlık veya canlıları ad olarak koyma meselesinde aramak gerektiğine inanıyoruz. (İnan, s:207; Kalafat, s: 11).

*Yine hikâyede yedi yıllık evli olmasına rağmen çocuğu olmayan Kul Fakı'nın gamlı gönlünü avutmak için çıktığı çayırdaki yavrularını arayan ancak "medet Allah, medet Allah" dedikten sonra onları bulabilen bir anne kazı gördükten sonra "Allah deyince işler olmaz, kul istemeyince Allah vermez" diye söylenmesi (1 no.lu varyantta "Allah'dan ârı iş olmaz. Kul istemeyenice Mevlâ vermez. Şâni ulvi Allah..." şeklinde geçer) Dede Korkut'taki Allah Allah dimeyince işler aîmaz, kâdir Tanrı virmeyince er bayımaz (Ergin, s:73) soylamasını hatırlatmaktadır.

*Hikâye kahramanının adının konması ile ilgili kısımlarının da Dede Korkut Hikâyeleri'yle paralelliği söz konusudur. Nitekim kul Fakı'nın oğlu yedi yaşına gelmesine rağmen adı konmamış, saç kesilmemiştir. Çünkü bir hüner göstermemiştir. Günlerden birgün erenler sohbetine ayak basan oğlan orada Kul Himmet adlı bir âşığın (1 no.lu varyantta bu, Seyid Necmeddin'dir) çalıp söylediğini görür. Babasına "âşığın söylediklerinin manâsını " soran oğlan ondan "muhabbetten oğul" cevabını alınca "Böyle sohbet olmaz. Bunca söze ne hacet?

"Ademi "adem eden üç harf ile beş noktadır.

Âlemi âlem eden üç harf ile boş noktadır.

demek yeterli" diye cevap verir. Bun duyan Kul Himmet: "Bahey Kul Fakı! Ne zamandan beri adı olmayan çocuklar meclise gelip olur olmaz sözlerle ayıplar kılar?! diye kızar. Bunun üzerine mecliste oturanlardan Seyid Necmeddin adlı yaşlı ortalığı yatıştırır, "Dört kapı, kırk makamın sırrını" söyleyen oğlanın, meclistekilerin: "Muhammed kimdir, Ali kimdir?" sorusuna karşılık söylediği:

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

Muhammed Ali'dir var mıdır ayrı

Pirini sevenler düşer mi sayrı

Mahşerde toplanır biltamam kamu

Ol nebi Muhammed şâhım Ali'dir

dörtlüğü onların "hû" çekmelerine sebep olur. Durumdan çok memnu oldukları için de Kul Fakı'ya "oğlun hünerini gösterdi, aşk bâdesini içip deryaya daldı; artık adını koymalı" derler ve oğlanı Haydar diye çağırmaya başlarlar.

Dede Korkut kahramanlarından Dirse Han'ın oğlunun "Boğaç" adını alması Bayındır Han'ın "taşa boynuzuyla vursa un gibi öğüten" boğasını yumruğuyla yere serdikten (Ergin, ss:81-83); Kam püre'nin oğlunun "Beyrek" adını alması ise Evnük Kalesi'nin kâfirlerini yendikten (Ergin, ss:118-121) sonra Dede Korkut'un gelip soylaması ile söz konusu olur. Gerek Beyrek'in, gerekse Boğaç'ın ancak onbeş yaşında adlarının konması ise "ol zamanda bir oğlan baş kesmese, kan dökmese ad komazlar idi" (Ergin, s:118) geleneğinde yatmaktadır. Ancak değişen şu ki "bir hüner göstermeyince çocuğa ad koymama" geleneği tarih boyunca şekil değiştirmiş; toplumun ihtiyacını da belirleyen bu durum epik ürünlerde fiziki güce yönelik bir özellik göstermekte iken Alevî-Bektaşî bir âşığın hayatını anlatan hikâyede ise "çok küçük yaşta tarikatının sırlarına vakıf olma" şeklinde bir keramete dönüşmüştür.

*Epiko-romanesk dönemin ürünlerindeki en önemli özelliklerinden biri, anlatımda bol sıfatlı ve zarflı, tamlamalarla dolu, olağandan iri ve abartılı, secilerle dolu bir üslubun kullanılmasıdır. İlk örneğinin Dede Korkut Hikâyeleri'nde gördüğümüz (Boratav I, s:71; Ergin s. 112) hem epik, hem de roman döneminin özelliklerini taşıyan hikâye kahramanlarının göçebe, hareketli bir hayattan yerleşik ve durgun bir hayat tarzına geçişin anlatı türlerindeki izlerine uyar tarzda tarif edilmesi, bir başka ifadeyle anlatı kahramanlarının, içinde buldukları sosyal yapının ihtiyacı olan ürünle beraber doğup gelişmeleri meselesidir. Nitekim Kara Göne "kara buga derisinden bişiginün yapığı olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, kara bıyığın yidi yirden eñsesinde düğen (Ergin, s:174) şeklinde tarif edilir.

Bu sebeple incelediğimiz hikâyenin kahramanı Pir Sultan'ın da Dede Korkut kahramanlarına benzer şekilde "yandan bakınca kayık, önden bakınca höyük, seğirdince geyik gibi (2 no.lu varyant) veya (Yandan bakınca höyük, önden bakınca kayık, seğirdişi ceylân gibi, azameti arslan gibi şeklinde (1 no.lu varyant) verilmesinin sebebini bu açıklamaya, daha doğrusu Dede Korkut'un söz konusu hikâyedeki izlerine bağlanmayı uygun buluyoruz.

"Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi"nde Alevi-Bektaşî Edebiyatı'na ait terimlerin ve özelliklerin çokluğu, hemen dikkati çekmektedir. Gerek hikâyenin musannifi olan Kul İzzet'in, gerekse hikâye kahramanı Pir Sultan'ın Alevî olmaları sebebiyle gayet tabii olan bu durumu şimdi teker teker gösterelim:

*Alevi-Bektaşî şairlerinin hepsi kendilerine "kul", "abdâl", "pir", "dervîş", "miskin" gibi adlar verirler: Pir Sultan'ın müridi Kul Hümme't, XVI-XV. yy. Şairlerinden Kaygusuz-Abdâl örneklerinde olduğu gibi (Gölpınarlı II, s:163) Pir Sultan'da "pir" ve "sultan" terimlerinin birlikte görülmesi babası Fakı'nın adına "kul" eklenmesi de tamamen bu edebiyatın geleneklerinden biri olmasındandır.

*Alevi-Bektaşî nefeslerinin özelliklerinden biri "Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi" nin ön plâna geçmesi, buna karşılık "Allah sevgisi"nin daha geri plâna itilmesidir (Gölpınarlı II. S:366). Her iki varyantta da Pir Sultan'ın erenler sohbetine ayak bastığında meclistekilerin (1 no.lu varyantta bu soruyu Seyid Necmeddin sorar) "Nebî'n kim, pîr'in kimdir" sorusuna cevap olarak söylediği:

Muhammed Ali'dir var mıdır ayrı

Pirini sevenler çeker mi kaygu

(2 no.lu varyantta ikinci mısra "Pirini seven düşer mi sayrı" diye geçmektedir)

Mahşerde toplanır biltamam kamu

Ol nebi Muhammed Pirim Ali'dir.

dörtlüğü ile, anlatının girişinde, halk hikâyelerine başlarken söylenmesi âdet olan "dua" kısmında; 1 no.lu varyantta "Evvel hû diyelim, hû'ya nazar gılalım, kem dilden arınalım, nûr ile sağınalım. Allah Allah ayvallah: Nur-ı Nebî, Kerem-i Ali, pirimiz hünkârımız Hacı Bektaş-i Veli demine hû"; 2 no.lu varyantta ise: "Evvel hû diyelim, hû'ya nazar gılalım. Allah Allah eyvallah, kılıcımız kahrımız düşmana ziyan, kulluğumuz Allah'a ayan. Pir-i Nebî, Kerem-i Ali, pirimiz sultanımız hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine bir hû" şeklinde tesbit ettiğimiz ve bir Bektaşî Gülbanki olan kısımda da bu durum, apaçık ortadadır.

*Hz. Ali sevgisi, ona olan candan bağlılık, hikâyenin bitiş kısmında da kendisini göstermektedir. Nitekim halk hikâyelerimizde anlatının sona erdiğini gösteren dua bölümü (Türkmen, s:XIII 1) no.lu varyantta "işte böyle pirin ahvali. Âmin diyelim, âmin. Olmayalım zalime yakın. Haktan geri tüm insanın ruhuna şad olsun bu dua. Zalime kılıç gibi, mazluma ümit gibi doğsun güneş. Ali demine bir daha hû!"; özellikle 2 no.lu varyantta ise "Böyle işte erenler. Biz de Ali sırına, Muhammed aşkına bir hû diyelim. Hû! "olarak geçmekte; 2 no.lu varyantta Pir Sultan'ın Hızır Paşa'ya "Kadılarının haram yiyecekten yemeleri" üzerine söylediği:

Muhammed dinidir bizim dinimiz

Tarikat altında geçer yolumuz

Cibril-i Emindir hem rehberimiz

Biz müminiz nürsidimiz Ali'dir.

dörtlüğünü de hesaba kattığımız bu durum hem Ali sevgisinin büyüklüğünü, hem de bu sevginin ve bağlılığın Hz. Muhammed'e olandan daha fazla olduğunu gayet açık olarak ortaya koymaktadır.

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

*Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e olan büyük sevgi ve buna karşı olanlara duyulan nefret yani "tevellâ" ve "teberra" Alevi Bektaşî Edebiyatı'nın önemli bir başka yanıdır. Özellikle XVI-XVII. yy.larda Erdebil'i merkez edinerek Anadolu'da Safeviye ve Erdebiliye tarikatını yaymak isteyen Ali taraftarlarının Anadolu'ya gelip propaganda yapmaları, bu sebeple yerleşmek için izin istedikleri halde kabul edilmemeleri sebebiyle Erdebil'e geri dönen taraftarlarının Şah İsmail'e, Safavi Hanedanına, Erdebil dergâhına ve İran'a duydukları candan bağlılık ile Osmanlılara duyulan nefret (Gölpınarlı II. S:366) Pir Sultan'ın, Hızır Paşa'nın kendisine: "bir azim şiir söyle ki, içinde "Şah" kelimesi geçmesin" sözü üzerine söylediği:

Hızır Paşa bizi berdar etmeden,

Açılın kapılar Şah'a gidelim

Siyaset günleri gelip çatmadan

Yıkılın kapılar Şah'a gidelim (1 no.lu varyant) dörtlüğüyle başlayan nefesinde bu durum, çok açıktır.

*Bu edebiyatının bir başka özelliği ise bazı şiirlerinin "erkân" dan bahsetmesidir. Alevi veya Bektaşiler "Ayn-ı Cem"leri sırasında sorulan "dört kapı", "kırk makam" vb. İle ilgili bilgilerin yer aldığı şiirleri sadece bu konuda bilgi sahibi olanların ya da Bektaşilik'e intisap etmiş kimselerin anlayabilmesi ise, tamamen bu şiirlerin çeşitli remizlerle örülü olmasından ileri gelmektedir (Gölpınarlı II, ss:365-366).

Bu durumu, incelediğimiz hikâyenin her iki varyantında da tesbit edebiliyoruz. Nitekim Pir Sultan yedi yaşında erenler meclisine ayak bastığında çoktan "dört kapı kırk makam"ın sırrına ermiştir. Ayrıca:

"Âlemi "alem eden üç harf ile beş noktadır.

Âdemi âdem eden üç harf ile boş noktadır.

diyerek aşk ve âdem p>1 in sırrını bildiğini, ve

Ol nebi Muhammed pirim Ali'dir

diyerek de mürşidini, rehberini söyleyip artık kemale erdiğini ortaya koymuştur.

**

Bilindiği üzere zümre halk edebiyatlarının hepsinin kaynağı da, Yunus'tur. (Gölpınarlı II. Ss:357-362, 371-375; Köprülü II, ss:357-362) İlk ya da geri plânda olsun "varlık birliği", "esma", "Fenâfillâh", "kavs-i nüzül ve kavs-i urûc", "aşk ve gönül" vb. bütün kavram ve inanışlar Anadolu'da Yunus'un şiirlerinde vücut bulmuş; daha sonra onu taklit eden bütün şairlerin bu konuları kendi tarikat esaslarına göre yeniden işlemeleriyle tekkelere taşınmıştır (Köprülü II, ss:300-327). Yunus'un gerek söyleyiş tarzının ve söylediklerinin, gerekse hayatıyla ilgili menkıbelerinin tekkelere girmesinin çeşitli veli veya dervişlerle ilgili olarak anlatılmasının Anadolu Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin kurulmasında büyük bir rolü olanlardan biri olan Yunus'la ilgili iki menkıbenin (Kaplan, ss:120-131) hikâyede Pir Sultan'a izafe edilmesinin

sebebi, budur. Nitekim. "Hacı Bektaş'tan himmet alamayıp Taptuk Emre'nin dergâhına giderek odun taşımaya başlayan ve hizmet ettiği kırk yıl içinde bir tek eğri odun taşımaya başlayan ve hizmet ettiği kırk yıl içinde bir tek eğri odun getirmeyişi üzerine ::

-Dağda eğri odun kalmadı mı hey Yunus? diye soran şeyhine:

-Eğri odun çok ama, senin dergâhına odunun eğrisi bile geremez." şeklinde açıkladığı bilinen rivayet (Kabaklı, s:24) Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi'nin 1 no.lu varyantında "... Kul Fahı oğlunun adını Haydar koymuş. Gel zaman git zaman oğlanın namı cihanı dutmuş. Babası gapısın dergâh edinmiş. Dergâhına müridler dolmuş, taşmış; odun taşımışlar dergâha. Hemi de doğru odun..." olarak kendini göstermiş; Yunus'la Mevlâna arasında geçtiği söylenen "Mevlâna Mesnevi'sini Yunus'a okutmuş ve nasıl bulduğunu sormuş-Yunus:

-Fevkalâde ama çok yazmışsın, demiş. Ben olsaydım:

Ete kemiğe büründüm,

Yunus diye göründüm

derdim, olur biterdi (Kabaklı, ss: 38-39) diye söylenen rivayet ise incelediğimiz hikâyenin her iki varyantında Pir Sultan'ın (1 no.lu varyantta Seyid Necmeddin, 2 no.lu varyantta ise Kul Himmet adını taşımaktadırlar) erenler meclisinde çalıp söyleyen ozanları beğenmeyerek babasına:

-Baba, bu âşık neyden bahseder? diye sorduğunda

Muhabbetten bahseder oğul, cevabını alınca:

-Baba böyle muhabbet sohbeti olur mu? Bunca söze ne hacet? deyip çaldığı:

"Alemi "âlem eden üç harf ile beş noktadır.

Âdemi âdem eden üç harf ile boş noktadır.

deyişinde yerini almıştır.

**

*"Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi"nde âşıklık geleneğiyle ilgili özelliklere de rastlamaktayız. Çünkü kırsal kesimlerde, Alevi-Kızılbaş toplulukların bulunduğu bölgelerde uzun yıllar hem tekke şairleri, hem de halk şairlerimiz ayrı topluluğa seslenmişlerdir. Dolayısıyla gerek dil ve üslûp, gerekse şiir türleri, birbirine son derece benzer özellik gösterirler. Pir Sultan'ın da bir Kızılbaş şairi olmasına rağmen yaratmalarında âşıklık geleneğini içinde kalması, âşık tarzında deyişler söylemesinin sebebi buradan kaynaklanmakta olup (Boratav II, ss:21-22, Boratav IV, ss:340-343; Köprülü II, ss:177-178) bu durum hikâyesinin her iki varyantına da aynı şekilde aksetmiştir. Nitekim elleri zincirlenerek huzura çıkarılan Pir Sultan'ın köpeklerinin helâl yemeği, iki kadısının ise hakam yemeği seçip yemeleri üzerine sınırlanan Hızır Paşa âşıktan 1 no.lu varyantta "Ey koca pir! Büyü yaptın, kadılarımı yoldan şaşırttın. Amma büyüklük bizde kalsın. Bana bir azım şiir söyle ki içinde şah ismi geçmesin. Eğer o isim geçti ise seni dârda asarım", 2 no.lu varyantta ise "Ey pir Seni bir yolla

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

affederim. Bana bir şiir söyle ki, içinde şah adı olmasın" demesi üzerine Pir Sultan'ın 1 no.lu varyantta:

Hızır Paşa bizi berdar etmeden,
Açılın kapılar ŞAH'a gidelim
Siyaset günleri gelip yetmeden
Yıkılın kapılar ŞAH'a gidelim ;

2 no.lu varyantta ise:

Şu görülen yayla ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Pirim ben gidiyom sen himmet eyle
Açılın kapılar ŞAH'a gidelim

diye başlayan "Şah'a gidelim" redifli deyişi, Alevi-Bektaşî Edebiyatı'nın belirgin vasıflarından olan" İran'a, Safavi Hanedanına ve o hanedanın temsilcisi Şah İsmail'e olan bağlılığı (Gölpınarlı II, s:366) ifade eden "koşma tarzında bir güzellemedir ve âşık tarzında bu şekil, "leb-değmez" olarak bilinmektedir. [Türkmen (II) ss: 87-88].

**

Gelelim anlatının halk hikâyeleri ile gerek üslûp, gerekse yapı ve motif yönünden benzerliklerine...

* Herşeyden önce "Pir Sultan ve Hızır Paşa Hikâyesi" halk hikâyelerinin geleneksel uslubu [Türkmen (I), s:XIII; Baratav (II), ss:49-51]'na uyararak anlatılmıştır. Her iki varyant da (daha önce sözünü ettiğimiz üreze) aslında bir Bektaşî Gülbankı olan "dua" kısmıyla başlar; "asıl hikâye" dediğimiz anlatı kahramanının macerası ile devam eder ve nihayet gene "dua" dediğimiz bitiş kısmı ile sona erer. Ancak 1 no.lu varyantın sonunda Dede Korkut'un "İç Oğuz Taş Oğuz Âsi Olup Beyrek Öldüğü Boy." nda gördüğümüz "... biş kelime dua kıldık, kabul olsun, âmin amin diyenler didar görsün, yığırdırsın dürişdürsün günahınızı Muhammed Mustafaya bağışlasın hanım hey (Ergin, s:251) şekline benzeyen tarzda, halk hikâyelerimizin bu ilk örneğine yakın bir şekilde "işte böyle pirin ahvali. Amin diyelim âmin. Olmayalım zalime yakın. Hakdan geri tüm insanın ruhuna şad olsun bu dua. Zalime kılıç gibi, mazlûma ümit gibi doğsun güneş. HÛ!" olarak görülen bu kısım 2 no.lu varyantta Alevi-Bektaşî Edebiyatın en önemli yanı olan Hz. Ali sevgisini öne çıkaran ve Hz. Muhammed'i geri plâna iter tarzda (Gölpınarlı II, s:366) "İşte böyle erenler. Biz de Ali sırrına, Muhammed aşkına bir hÛ diyelim hÛ!" şeklinde tesbit edilmiştir.

Hikâyenin yapısında gördüğümüz:

I. Hazırlık Bölümü

A. Ailenin tanımı:

a)Zaman:Sultan Süleyman zamanı

b)Yer:Banaz/Sivas

c)Sosyal statü belli değil

d)Çocuksuzluk:Kul Fahı ile eşi Bahar Çiçek'in, hatunun 40 yaşına gelmesine rağmen çocukları yoktur.

e)Çare arama:Her iki varyantta da baba Kul Fahı, çocuğunun olması için dua eder.

B. Kahramanın Tanımı:

a)Doğum:Dua edişlerinden 9 ay sonra bir oğulları olur.

B)Eğitim:7 yaşına kadar, kendi kendine "dört kapı, 40 makam sırrına erer, çalıp söylemeyi" öğrenir.

C)Ad koyma:Erenler sohbetinde yapılan bir imtihandan sonra adı babası tarafından Haydar konulur.

II. Macera Bölümü:

A.Pir Sultan, babasının evini dergâh haline getirir; orada hastaları nefesiyle, dertliyi saziyle iyeleştirmeye başlar.

B.Pir Sultan, amca kızıyla evlenir.

C.Zamamın Sivas Valisi Ayvaz Paşa, halka ağır vergiler yükler; karşı gelenin malına da el koyar. Devlete verdikleri ise, elde ettiklerinin çok az bir kısmıdır.

D.Bu durumdan rahatsız olan Pir Sultan, Ayvaz'ın huzuruna giderse de bu olay, durumun daha da kötüleşmesine sebep olur.

E.Dergâhta müridlik yapan ve pek makbul tutulmayan Hızır, Pir Sultan'dan "İstanbul'a gidip medrese tahsili yapmak ve halkın bu durumuna çer bulmak" niyetiyle izin ister ve gider.

F.Hızır, günün birinde Sivas'a vali olur ve Ayvaz Paşa'yı aratmayacak kötülöklere meydan verir.

G.Pirini unutmüş görünen Hızır, Banaz'ın vergisini vermesi üzerine Pir Sultan'ı huzuruna çağırır. Ancak Pir Sultan, valinin bu isteğine uymaz.

H. Ellerini zincirleterek zorla saraya getirttiği . Pir Sultan Hızır'a "tuttuğu yolun yanlış olduğunu" ağır bir dille söyleyince olanlar olur ve eski müridi Hızır Paşa, "Sivas'a girmesini yasak ederek sürgüne gönderir."

III. Sonuç Bölümü.

A. Günün birinde Banaz'a geri dönen Pir Sultan, köyünde taş taş üstünde kalmadığını görünce Hızır Paşa'nın huzuruna çıkar

B.Kendisinden hesap soran ve onun Banazlılar'a iftira ettiğini duyan Pir Sultan, Hızır Paşa'ya bunun böyle olmadığını ispat eder.

C. Ancak Hızır Paşa, Pir Sultan'ın haklı çıkması üzerine çok kızar ve ondan "içinde Şah adı geçmeyen bir türkü isteyince de yerine"Şah'a bağlılığını dile getiren bir nefes" söylemesi üzerine onu astırır. Görüldüğü üzere anlatı, halk hikâyelerinin yapısına (Köse, ss:20-60) genel bir benzerlik yanında Hazırlık Bölümü ile de tam bir

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

paralellik göstermektedir. Ayrıca hikâyede anne Bahar Çiçek'in (1 no.lu varyantta Cemile olarak geçmektedir) kırk yaşına gelmesine rağmen bir çocuk doğuramamış olması ve ailesinin bu durumdan duyduğu üzüntü yanında bir evlâda kavuşmak için çare arayışları, Pir Sultan'ın mucizevi doğumu, ona bir ad verilmesi için hem uygun bir zamanın hem de olağanüstü bir işi başarmasının beklenmesi vb. gibi husullar halk hikâyelerimizin bünyesine ve anlatı tekniğine büyük bir uygunluk ortaya koymaktadır.

Kısacası Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa Hikâyesi, Pir Sultan'ın efsanevi hayat hikâyelerinin geleneksel şekil ve üslûbuna uygun tarzda tasnif edilip anlatılmasıyla teşekkül etmiş klâsik bir halk hikâyesidir.

**

Çalışmamızın başından beri de belirtmeye çalıştığımız üzere bu anlatı yaşadığı bilinen bir âşğın XVI. yy saz şairlerinden Pir Sultan'ın yarı menkabevi hayatını anlatmaktadır. Bu sebeple hikâyede Pir Sultan'la aynı çağda yaşamış kimselerin, ve o dönemde cereyan etmiş olayların görülmesi, gayet tabidir. Nitekim hikâyeye zemin teşkil eden "Pir Sultan'ın Hızır Paşa tarafından astırılması" meselesinde önemli rolleri olan Hızır Paşa'nın I. Ahmet zamanında Sivas Valiliğinde bulunması (Gölpınarlı II, ss:417-418; Öztelli, s:34) ise hikâyenin realist yanını güçlendiren hususlardan sadece bir tanesidir.

Hikâyenin, olayın gerçekte de cereyan ettiği yöre olan Banaz'da geçmesi ise anlatının realist yanıyla beraber anlatıcının Sivaslı ve Pir Sultan âşığı, Alevi bir şair olmasıyla da ilgilidir. Büyük bir ihtimalle âşık Kul İzzet, nefeslerinin pekçoğunda onun tarzını sürdürerek bu üzücü olaylara karşı tavrını sazıyla, sözüyle dile getirmeyi, kutsal bir görev olarak görmektedir.

* Hikâyenin her iki varyantında da vakanın Kanuni Sultan Süleyman zamanında geçtiğinden bahsedilmektedir. Araştırmacılar olayın III. Mehmet'in oğlu I. Ahmet (Öztelli, ss:33-37) ya da III. Murat zamanlarında (Aslanoğlu, ss:43-48) geçmişte olduğu konusunda çeşitli fikirler ileri sürmelerine rağmen hikâyelenin "Sultan Süleyman Şah iken, gönüller ferah iken..." (1 no.lu varyant), Âhir zamanda Sultan Süleyman devrinde..." (2 no.lu varyant) şeklinde bir giriş formalitesiyle başlamasının sebebini ise Sivas tarihinde valilik yapan iki Hızır Paşa'dan birinin ve ilkinin Kanuni Sultan Süleyman devri vezirlerinden olması (Öz ss:290-204; Aslanoğlu, ss:44-45; Bayrak, ss:128-133) ile Kanuni'nin Doğu Seferi'ne giderken Sivas'ta birgün kalması (Aslanoğlu, s:21) nın halk zihnindeki akislerinde aramak gerektiğine inanıyoruz.

* Gelelim hikâyelerde adı geçen "zulmün kalesi" (2 no.lu varyant), "halktan on aldığını devlete bir diye söyleyen (1 no.lu varyant) Ayvaz Paşa'ya...

XVI. yy'ın sonu ile XVII. yy'ın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları genişlemiş; toprakların idaresi zorlaşmıştı. Bu durum, merkezin özellikle uç bölgelere ulaşmasında araçlar koymasına, imparatorluğun topraklarını "has", "zeamet" ve "tumar" olmak üzere üç sınıfa ayırıp idarelerini de, kendilerine her yılki gelirin 1/10'unu vermesini şart koştukları toprak beylerine bırakmışlardı (Özkaya, s:667; Öz, ss:26-45).

Ancak saraydaki aşırı israfın ve debdebenin yol açtığı ekonomik bozukluklar (Öz, ss:18-77; Özkaya, ss:12-13), yanında ekseriyeti savaşlarda ganimet olarak getirilen hanım sultanlarla cariyelerin destekledikleri taht kavgalarının (Öz, ss:87-89) toplumda büyük bir huzursuzluğun doğmasına, bunun da içki-fuhuş hatta homoseksüellik gibi çarpıklıklara yol açması, kaçınılmazdı. Özellikle ekonomik bozukluğun ortaya çıkardığı sınıflararası eşitsizlik, açlık ve kıtlık, işi doruk noktasına çıkarmıştı (Öz, ss:78-82; Arslanoğlu, ss:19-22) Bütün bunların sonucunda da merkeze karşı ayaklanmalar, başkaldırmalar başta İstanbul olmak üzere hemen bütün Anadolu'yu kasıp kavurmuş; halk canından bezmişti. Yeniçeri Ayaklanmaları, Celâli İsyanları (Öz, ss:83-89) ve gerek ferdi, gerekse toplu olarak sürdürülen ayaklanmalar, bu huzursuzluğun akisleriydi. Nitekim II. Düzmece Mustafa, Köroğlu, Karayagıç, Deli Hasan başta olmak üzere 1600'dan sonra görülen Tavail Halil, Tavail Ahmet, Abaza Mehmet Paşa, Deli İlâhi Bey, Dağlar Delisi Süleyman, Boynu İnceli Bey, Hacı Ahmetoğlu Ömer, Varvar Ali Paşa, Kara Haydaroğlu, Gürcü Abdünnebi, Yedigâroğlu olayları Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koymaktadır (Öz, ss:90-115; Özkaya, s:708, Mert, s:6). Bütün bunlara Osmanlı İmparatorluğu'nun Çaldıran Savaşından hariç İran, Avusturya ve Lehistan üzerine yaptığı savaşlarla bunların halkın üzerindeki olumsuz etkilerini, devlet içinde devlet olmaya çalışan toprak ağalarını ve eşkiyaları (Öz, ss:89-90; Özkaya, s:89-139) hatıra getirdikten ve böylece bu dönemde devletin genel bir görünümünü çizdikten sonra hikâyedeki Ayvaz Paşa'nın kimliği ile ilgili kısma geçebiliriz.

Her iki varyantta da Hızır Paşa, eğitim görmek üzere İstanbul'a gidişinden önce Ayvaz, gelişinden sonra da Hızır Paşa olarak adlandırılmaktadır. Büyük bir ihtimalle halkın zihniyetinde Sivas iline yaptıkları baskı, zulüm ve saygunlarla büyük bir huzursuzluk kaynağı olan "Yedigâroğlu (Öz, s:108) "Vardar Ali Paşa" (Öz, s:106) olaylarının kahramanlarıyla büyük bir Osmanlı düşmanı kabul edilen Köroğlu (Öz, s:96) ile karışmış; Köroğlu için Ayvaz ne ise, Sivas'ı kasıp kavuran eşkiyaların da Osmanlı devleti için aynı değerde olduğu düşünülmüş olmalıdır.

* Hikâyenin her iki varyantında da dikkatimizi çeken bir başka husus ise Pir Sultan'ın doğduğunda ona "Haydar" adı verilmesi meselesidir. Bilindiği üzere Haydar, ünlü Safevi hükümdarı Şah İsmail'in babasının adıdır. Bu yüzden şîilerin piri sayılan bu ünlü hükümdarın babasının adını koymak, Alevi ve şîilece Kutsal bir gelenek olarak kabul edilegelmiştir. Hatta İzmir'de imbat rüzgârına bile "Haydar" denildiği düşünülecek olursa söz konusu geleneğin izlerinin nerelere kadar uzandığı, anlaşılabilir.

Bu konuda söylenecek son sözün "Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa Hikâyesi"nin, ünlü Alevî şairi Pir Sultan Abdal'ın gerçek hayatıyla birlikte içinde yaşadığı dönemin tarihi yönünü de aksettirdiği", başka bir ifadeyle "Pir Sultan Abdal'ın hayat hikâyesinin usta bir el tarafından klâsik bir halk hikâyesi haline getirildiği" şeklinde olmalıdır.

"Pir Sultan Ve Hızır Paşa" Hikayesi

KAYNAKÇA:

GÖLPINARLI, Abdülbaki (I). *Pir Sultan Abdal*. Türk Dili Dergisi. Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı. s:207.

(II).Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları. Türk Dili Dergisi. Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı. S:207.

KÖPRÜLÜ, O. Fuat (I) *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıfları*. 1976. Ankara:Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları No:118 (6. Baskı).

(II).*Edebiyat Araştırmaları I*. 1989. İstanbul:Ötüken Yayınları. Yayın No:186, Kültür Eserleri Dizisi:52 [1966, 1987].

ÖZ, Baki. *Osmanlı'da Alevî Ayaklanmaları*. 1992. İstanbul:Ant Yayınları. Yayın No:14.

BORATAV, P. Naili (I)*Folklor ve Edebiyat II*. 1982. İstanbul:Adam Yayınları

(II)*Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*. 1988. İstanbul:Adam Yayınları.

(III)*100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* 1988. İstanbul:Gerçek Yayınevi:100 Soruda Dizisi:13 (Beşinci Baskı)

(IV)*Âşık Edebiyatı* Türk Dili Dergisi. Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı. S:207.

ASLANOĞLU, İbrahim. *Pir Sultan Abdallar*. 1984. İstanbul:Erman Yay. Evi:

ERGİN, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I, Giriş-Metin-Faksimile* 1994. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları :169 (3. Baskı)

DİZDAROĞLU, Hikmet. *Halk Şiirlerinde Türler*. 1969. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları:283 Çeşitli Konular Dizisi:7.

URAL, Orhan. *Pir Sultan Abdal*.1982. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları:494 Türk Dil Kurumu Halk Kitapları , Halk Ozanları Dizisi:3.

TÜRKMEN, Fikret. (I.) *Âşık Garip Hikâyesi, İnceleme-Metin*-1995. Ankara:Akçağ Yayınları:123, Kaynak Eserler:14.

(II.) "Halk Şiirinde Az Kullanılan Nazım Şekilleri ve Türleri" (Türk Halk Edebiyatı ve Folkrununda Yeni Görüşler II. Haz: Feyzi Halıcı 1985: Konya) ss: 84-91.

KABAKLI, Ahmet. *Yunus Emre*. 1978. İstanbul Toker Yayınları. Toker Genel Dizisi:39, 100 Büyük Edip 100 Büyük Şair:2.

KAPLAN, Mehmet. *Türk Edebiyat Üzerinde Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri: "Veli Tipi"* 1985-İstanbul:Dergâh Yayınları:21/3, Türk Edebiyatı-İnceleme:3/3

KÖSE, Nerin. *Araştırmalar I. "Türk Halk Hikâyelerinde Yapı"* 1996. Ankara: Milli Folklor Yayınları:8, Halk Edebiyat Dizisi:4.

ÖZTELLİ, Cahit. *Pir Sultan Abdal, Yaşamı ve Bütün Şiirleri.* 1983 İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım (Beşinci Baskı)

ÖZKAYA, Yücel. *XVIII. Yy.ın İlk Yarısında Yeril Aillerin Ayanlıkları., Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkları Kuruluşu-1978.* Ankara:

MERT, Özcan *XVII. ve XIX. yy.larda Çapanoğulları.* 1980. Ankara.

İNAN Abdülkadir. *Tarih'te ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar* 1954: Ankara TTK Yayınları'ndan VII seri no: 24 TTK Basım Evi.

YÖNTEM Ali Canip. *Epope (Epepee) [Edebi Nevilerle Mesleklere Dair Malumat]*, 1930 , İstanbul: Milli Eğitim vekaleti. Devlet Matbaası.

KALAFAT, Yaşar *İslamiyet ve Türk Halk İnançları.* 1996 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1857 HAGEM Yayınları /233, Gelenek-Görenek-İnançlar.